

Staré montanum Praha 1500–1783 (1825)

Stanislava Jílková

Za původce uměle vytvořeného fondu Staré montanum Praha lze považovat kromě Úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra se sídlem v Praze též několik dalších úřadů království Českého, z jejichž registratur byly vyčleněny spisy o hornictví, hutnictví, mincovnictví a jiných oborech lidské činnosti s těžbou a zpracováváním nerostů bezprostředně souvisejících – českou kancelář, české místodržitelství, a českou komoru.

Montanní spisy, vzniklé z působení české královské kanceláře od 12. století do roku 1526,¹ které byly součástí registratury českých králů Vladislava II. Jagellonského (1471–1516) a Ludvíka Jagellonského (1516–1526), nechal arcikníže Rudolf, syn Maxmiliána II. (1564–1576), odvézt spolu s ostatními písemnostmi do Vídně. Jako důsledek pražské archivní úmluvy z r. 1920 pak byla část registratury krále Vladislava vrácena zpět do Čech a uložena v dnešním Národním archivu v Praze.²

Po roce 1526 vznikla u české kanceláře, jejíž název se po přesídlení císaře Rudolfa II. (1576–1611) do Prahy v roce 1583 změnil na česká dvorská

¹ O české královské kanceláři podrobněji viz Kollmann, Josef: *Dějiny ústředního archivu českého státu* (dále Kollmann, J.: c. d.). Praha 1992, s. 16–20; *Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách I/1*. (dále *Státní ústřední archiv ...*). Praha 1997, s. 75–81.

² Jedná se o jeden svazek register z let 1498–1502, který je ve zmíněném archivu uložen ve fondu s názvem *Česká dvorská kancelář pod názvem „Liber XXII Wladislai“* jako kniha č. 153; viz *Státní ústřední archiv ...*, I/1, s. 122. O archivním fondu s názvem „Registra“, který je uložen v Národním archivu v Praze, podrobněji viz *Státní ústřední archiv ...*, s. 121–124. Další registra, která byla do archivu převzata na základě archivní úmluvy s Rakouskem ze Státního archivu ve Vídni, z archivu rakouského ministerstva vnitra a ze šlechtického archivu, jsou v tomto archivu uložena ve fondech „Salbuchy“, „Česká dvorská kancelář“ a „Desky hejtmanství německých lén“; *tamtéž*, s. 123.

kancelář, opět vlastní registratura.³ Zřejmě na počátku 60. let 16. století došlo k rozdělení kanceláře podle jazykového hlediska na českou a německou expedici, z nichž každá měla vlastní registraturu s ukládacím systémem, založeným na chronologicko-diplomatickém hledisku.⁴ Kvůli složitému postupu při vyhledávání jednotlivých spisů podle expedičního systému však došlo v průběhu 18. a 19. století k přemanimulování celé registratury české dvorské kanceláře z předbělohorského období a jejímu následnému rozdělení do několika nově vytvořených fondů. Základním kritériem pro novou spisovou manipulaci se stalo hledisko věcné, teritoriální či oborové. Na principu věcného hlediska vznikl hlavní fond s názvem Stará manipulace, na principu teritoriálním fondy Morava, Lužické spisy a Hraniční spisy a na principu oborového hlediska fondy Staré montanum a Staré militare. Lenní spisy byly zařazeny do fondu Hejtmanství německých lén a listiny do fondu České gubernium - Guberniální listiny. Z register české kanceláře a register české komory byl vytvořen samostatný fond. Protokoly a jiné registraturní pomůcky byly zařazeny do fondu Česká komora, patenty do stejnojmenného fondu a staré mapy a plány do fondu Sběrka map a plánů.⁵ Česká a rakouská dvorská kancelář byly zrušeny reskriptem Marie Terezie (1740–1780) z 1. května 1749 a namísto nich vzniklo *Directorium in publicis et cameralibus* pro politickou a finanční správu a Nejvyšší soudní úřad jako nejvyšší soudní instance.⁶

³ *O české kanceláři v letech 1526–1620 podrobněji viz Kollmann, J.: c. d., s. 25–45; Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 81–85.*

⁴ *Základem tohoto registraturního systému bylo pravidlo odděleného ukládání došlých (podání) a expedovaných (koncepty) spisů. Zatímco doručené spisy byly ukládány pouze chronologicky s přidělenými čísly v souladu s protokoly došlých spisů, bez ohledu na jejich diplomatické zařazení, u konceptů bylo hlavním kritériem ukládání podle diplomatických kategorií: majestáty (privilegia), listy odevřené (patenty, mandáty), listy poselací (misivy) a dekrety a recesy. Poté, co byl koncept odesílán písemnosti schválen sekretářem nebo místokanclérem a byl vyhotoven její čistopis, došlo k jejímu očíslování podle protokolu expedovaných spisů a chronologickému zařazení, stejně jako v případě doručených spisů, do měsíčních fasciklů. Každý měsíční fascikl se skládal z pěti sérií (konvolutů) spisů; měsíční fascikly tvořily ročník; viz Kollmann, J.: c. d., s. 80.*

⁵ *Protože jsou všechny tyto zmíněné fondy uloženy v Národním archivu v Praze, podrobněji o nich viz Státní ústřední archiv ..., I/1 a I/2. O fondu s názvem Sběrka patentů viz Kuliřová, Květa – Sander, Rudolf: *Patenty. Praha 1956* nebo Kahuda, Jan: *Dodatky a doplňky ke sbírce patentů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1997.**

⁶ *Viz Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 85.*

Dalším z úřadů politické správy, z jehož činnosti se dochovaly montanní spisy ve fondu Staré montanum, bylo české místodržitelství. Tato instituce, jejímž sídlem se stal Pražský hrad, se vyvinula z delegování části moci českého krále po dobu jeho nepřítomnosti v zemi na zástupce – místodržící, jimiž byli v době jagellonské jmenování nejvyšší zemští úředníci v čele s purkrabím a za vlády Habsburků zemští hejtmané.⁷ Dne 23. února 1627 povýšil císař Ferdinand II. (1620–1637) místodržitelství na zemskou vládu, opírající se o nejvyšší zemské úředníky a soudce; tento status trval až do zrušení této instituce v roce 1749.

Místodržitelská kancelář převzala jak část úředníků z české kanceláře tak i registry z předbělohorské doby, a to včetně písemností, týkajících se montanní správy. Projednávaná agenda byla vyřizována v odborech, tzv. expedicích, a to české a německé s územní působností pouze pro Čechy. Záležitosti politické správy se od počátku 18. století označovaly ve spisech nejprve jako „publicum“, avšak s nárůstem agendy v těchto záležitostech došlo v roce 1714 ke vzniku nové expedice „in publicis et dietalibus“, jejíž působnost se týkala správy státních a veřejných záležitostí a záležitostí zemských sněmů. Od 30. let téhož století se pak tato agenda ještě dále rozčlenila na „publicum purum“ pro věci politické státní správy (panovník, bezpečnost země, hranice, obchod, oběživo, církev, školství, umění, zdravotnictví, vojenství) a „publicum provinciale“ pro záležitosti, vyřizované zemským sněmem (zejména berně).

Po zrušení české komory v roce 1745 převzalo místodržitelství i finanční agendu, ovšem jen nakrátko, neboť ta mu byla spolu s částí politické agendy opět odebrána v rámci zavedení nového berního systému a vznikem nových zeměpanských úřadů, tzv. královských deputací v jednotlivých zemích habsburského soustátí. Pro Čechy byla deputace zřízena reskriptem ze 14. července 1748 s působností od 1. listopadu téhož roku. Podléhala přímo císařovně Marii Terezii a jejími členy byli předseda a čtyři přísedící.

Vláda dvou zemských úřadů skončila 1. května 1749, kdy Marie Terezie zrušila reskriptem místodržitelství, jehož stávající politickou agendu přenesla na královskou deputaci, která tak díky rozšířené působnosti získala tímto krokem i nový název: královská reprezentace a komora.⁸

Písemnosti, týkající se finančních záležitostí horních a mincovních úřadů, byly vyčleněny do fondu Staré montanum z registry české komory.

⁷ *O starém českém místodržitelství 16. stol.–1749 podrobněji viz Kollmann, J.: c. d., s. 70–192; Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 85–91.*

⁸ *Viz Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 89–91.*

Za bezprostředního předchůdce tohoto úřadu lze považovat královskou komoru, která se zabývala správou panovnických důchodů, regálů (včetně horního), statků a ostatních finančních záležitostí a jejíž činnost ukončili stavové v roce 1508, kdy přešla správa královských finančních záležitostí do rukou ředitelů, zodpovědných výhradně stavům.⁹

Instituci, zvanou „česká komora“, založil Ferdinand I. Habsburský (1526–1564) instrukcí z 25. března 1527. Nejdůležitější náplní její činnosti se, stejně jako v případě královské komory, stala péče o královské důchody, mezi něž patřily královské statky, horní a mincovní regál (tzv. perkrecht), cla, mýta, důchody z královských měst, duchovenských statků a židé jako „služebníci komory“. Protože v témže roce vznikla ve Vídni i dvorská komora, stala se jejím bezprostředním nadřízeným orgánem.¹⁰

Shodou okolností vydal téhož dne i roku panovník jménem české komory i nařízení v rámci montanní správy, týkající se povinnosti provádět pravidelné vizitace dolů a o jejich stavu a hospodaření podávat neprodleně zprávy dvorské komoře.¹¹

V roce 1548 se česká komora rozdělila na českou a německou expedici a v čele každé z nich stanul prezident. První zmínka o montanních spisech se v české komoře poprvé objevuje v Inventáři německé expedice z roku 1571 s názvem „*Haubtinventar aller teutschen handlungen, regist-raturum und anderer schriften, so bey Röm. K. Mt. Behaimischen cammer-kanzley verhanden und zusammengeordnet, wie hernach volget 1571*“. V něm byly veškeré písemnosti ze staré registratury či kanceláře rozdě-

⁹ Počátky existence české komory podrobně zmapoval Václav Pešák ve svých studiích s názvem *Dějiny královské české komory od roku 1527*. Sborník *Archivu ministerstva vnitra (dále SAMV)*, 3, 1930 a *Studie k dějinám české komory*. *SAMV*, 6, 1933, s. 67n. V první z nich se věnoval především rozboru instrukcí z 24. dubna 1530 a 1. ledna 1548, které ovlivnily celý další vývoj této instituce. O české komoře v letech 1527–1620 podrobněji viz Kollmann, J.: c. d., s. 45–60; o finanční správě českého státu včetně české komory obecně viz *Státní ústřední archiv ...*, I/2, s. 5–13.

¹⁰ Viz *Státní ústřední archiv ...*, I/2, s. 6.

¹¹ Text této instrukce viz Schmidt, Franz Anton: *Chronologisch- systematische Sammlung der Berggesetze des Königreichs Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogthumes Schlesien*. (dále Schmidt, F. A.: c. d.) I. Wien 1832, s. 159–161.

leny do 12 skupin; horní záležitosti byly uloženy pod číslem 11 a řazeny převážně podle lokalit.¹² Inventarizace písemností české komory byla provedena na základě nařízení císaře Maxmiliána II. z 30. května 1571 a řídil ji registrátor české komory Eustach Dunand¹³ za asistence českých a německých úředníků.

Protože během obléhání Prahy v roce 1648 vojsky generála Jana Kryštofa hraběte Königsmarka odvezli Švédové celou řadu montanních spisů z účtárny české komory,¹⁴ byla v letech 1666–1669 provedena nová inventarizace archivu české komory. Během ní bylo provedeno nové uspořádání spisů ze staré registratury bez ohledu na řazení písemností v inventáři z roku 1571 (resp. v jeho doplňku z roku 1593, týkajícího se pouze české expedice, v níž se montanní spisy nenacházely). Inventář staré německé registratury, v níž byly uloženy i montanní spisy, vypracovali registrátor Martin Drischberger¹⁵ a viceregistrátor Hans

¹² Podrobněji o tomto Inventáři viz Kollmann, J.: c. d., s. 50–55.

¹³ Eustach Dunand (Dunandt) se narodil v 1. polovině 16. století a zemřel po r. 1610 pravděpodobně ve Vídni (přesné datum jeho narození ani úmrtí ani místo narození nejsou známy). Působil v archivu české komory, kde byl od roku 1571 pověřen inventarizací spisů registratury české kanceláře a české komory. V letech 1573–1610 byl registrátorem a taxátorem při dvorské komoře; viz *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha 2000, s. 154; Kollmann, J.: c. d., s. 51–52.

¹⁴ Šlo o účty a rejstříky mincovny v Kutné Hoře z let 1640–1642, účty mincovny v Jáchymově z let 1645–1647, účty jáchymovských hor z let 1646–1647, účty výběrčích desátků v Jáchymově a Horním Slavkově z roku 1647, účty šichtmistra v Horním Slavkově a účty a rejstříky pražské mincovny z let 1643–1645. Specifikace ztrát z 15. července 1649 je uvedena ve fondu Stará manipulace, signatura S 49/6/2, fol. 97–98; viz Kollmann, J.: c. d., s. 97–98.

¹⁵ Martin Drischberger (Drieschberger) se narodil na počátku 17. století a zemřel po roce 1680 (přesné datum narození ani úmrtí není známo). Od roku 1646 působil jako koncipista a v letech 1656–1662 a od r. 1680 až do své smrti jako registrátor české komory. V roce 1662 se účastnil pořádání tzv. Valdštejnián v budově dvorské komory, jehož výsledkem bylo vyhotovení českého a německého repertáře k těmto písemnostem. V letech 1666–1669 pořádal spolu s Hansem Schwartzem registraturu české komory a vyhotovil též inventář německé registratury; viz *Biografický slovník ...*, s. 150; Kollmann, J.: c. d. – roztroušené zmínky.

Schwartz.¹⁶ Na rozdíl od inventáře staré české registratury vychází ze způsobu ukládání spisů v běžné registratuře a zachovává věcné skupiny.¹⁷

Vzhledem k postupnému mizení češtiny v rámci úředního styku bylo v roce 1719 zrušeno rozdělení české komory na českou a německou expedici. Sama česká komora zanikla v roce 1743 a její agenda přešla nejprve na komorní administraci, od roku 1745 na královskou deputaci a v roce 1749 na královskou reprezentaci a komoru. Registratura komory z let 1527–1706 byla zařazena do fondů Stará a Nová manipulace a řazení spisů z let 1707–1747 bylo ponecháno v původní podobě.¹⁸

Kromě výše zmíněných registratur tří úřadů z oblasti politické a finanční správy se na vzniku fondu Staré montanum podílely také registratury ústředních montanních úřadů – nejvyššího mincmistra, nejvyššího horního hejtmana a nejvyššího hormistra království Českého.

Za předchůdce tohoto úřadu, jehož úkolem bylo zastupovat panovníka „při správě hor“, lze považovat ve středověku úřad perkministra a urburéře, jejichž vznik úzce souvisel se zavedením horního regálu jako práva panovníka na část vytěženého kovu. Z jejich působnosti se však žádné písemnosti, uložené ve fondu Staré montanum, nedochovaly.

Funkce mincmistra království Českého (magister monetae regalis Bohemiae) jako nejvyššího královského úředníka pro mincovní správu, jemuž byl podřízen i horní hofmistr v Kutné Hoře,¹⁹ byla zřízena až v 50. letech 14. století. Od roku 1392 patřila do jeho kompetence i správa centrálního horního soudu. Jako zemský úředník byl mincmistr zmíněn poprvé roku 1462 a poté 1502 s titulem „nejvyšší mincmistr království“. Do jeho kom-

¹⁶ Hans (Johann) Schwartz se narodil na počátku 17. století a zemřel před rokem 1678 v Praze (přesné datum jeho narození ani úmrtí není známo). Od roku 1633 působil jako kancelista a od roku 1673 jako viceregistrátor české komory, kde se od roku 1649 účastnil pořádání jejího archivu; při své práci se soustředil zejména na zjišťování ztrát v písemnostech, způsobených vpádem švédských vojsk do Prahy v roce 1648. Vyhotoval rovněž inventář archivu tohoto archivu; viz *Biografický slovník ...*, s. 574; Kollmann, J.: c. d. – roztroušené informace.

¹⁷ O inventarizačních pracech a inventáři německé registratury podrobněji viz Kollmann, J.: c. d., s. 92–94.

¹⁸ Tamtéž, s. 83–84.

¹⁹ Zlomek registratury úřadu horního hofmistra v Kutné Hoře je uložen v Národním archivu pod názvem Úřad horního hofmistra Kutná Hora 1718–1773. Podrobněji o něm viz *Státní ústřední archiv ...*, I/2, s. 292–293.

petence patřil dohled na horní podnikání, správu horních měst a mincovnu v Kutné Hoře. Na počátku husitských válek byla v letech 1420–1422 nouzově otevřena pražská mincovna, avšak po přestupu Kutné Hory k husitství zanikla. Od roku 1497 se mohl panovník svobodně rozhodnout, zda bude mincmistrem jmenován pán, zeman či měšťan.²⁰

Objevení nových ložisek stříbra v Jáchymově a jeho okolí na počátku 16. století a vznik jáchymovské mincovny v roce 1519 znamenaly zánik horního i mincovního regálu panovníka a vznik samostatné horní správy šlechtického rodu Šliků, kteří tyto doly vlastnili.²¹ Právo razit v této mincovně toлары potvrdil Šlikům český sněm v roce 1520. V témže roce potvrdil Ludvík Jagellonský i Jáchymovský horní řád z 8. srpna 1518,²² sestavený vlastníky dolů, hrabaty Šliky, podle annaberského horního řádu, vydaného v roce 1509.²³ V roce 1548 zabavil Ferdinand I. po stavovském povstání, jehož se Šlikové účastnili, jejich majetek a vydal šlikovský horní řád jako nový královský horní řád (jáchymovský horní řád převzal 103 článků annaberského horního řádu skoro doslova a jen dva přidal nově). V roce 1604 bylo jáchymovské horní právo zavedeno i v Kutné Hoře.

²⁰ *Nejen o úřadu perkmistra a hormistra, ale o celé horní správě ve středověku podrobněji viz Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost (dále Janák, J. – Hledíková, Z. – Dobeš, J.: c. d.), Praha 2005 (její dějiny se zde prolínají s dějinami nejvyšších politických úřadů); Kořan, Jan: Přehledné dějiny československého hornictví (dále Kořan, J.: c. d.). Praha 1955, s. 176–178. O nejvýznamnějším středověkém horním zákoně, „Ius regale montanorum“ Václava II. z roku 1300, podrobněji viz Jaroslav Bílek ve stejnojmenné publikaci z roku 1978. Jeho latinský text je mimo jiné zaznamenán ve sbírce zákonů, sestavené F. A. Schmidtem, c. d., I, s. 7–118.*

²¹ *V čele šlikovské horní správy stál horní hejtman, v čele každého dolu šichtmistr, volený těžaři, do funkce urburěře byl dosazován perkmistr a horní desátek vybíral desátník. O jáchymovské mincovně podrobněji viz Nemeškal, Lubomír: Jáchymovská mincovna v první polovině 16. století (1519/20–1561): Význam ražby tolaru. Praha 1964.*

²² *Text Jáchymovského horního řádu viz Schmidt, F. A.: c. d. I, s. 138–139. V Národním archivu v Praze jsou ve fondu s názvem Vrchní horní úřad Jáchymov 1516–1890 uloženy opisy tohoto řádu z roku 1548, 1616 a z 18. stol. jakož i doplňky k němu z roku 1548.*

²³ *O tzv. freiberském horním právu podrobněji viz Bílek, Jaroslav: K historickému významu a charakteru tzv. německého jihlavského horního práva. Československý časopis historický, XXIII/2, 1975, s. 249–263.*

V 16. století se značně okleštěná kompetence nejvyššího mincmistra soustředila na dohled na ražbu mince, vybírání horního desátku, dodržování přednostního práva výkupu drahých kovů pro účely státní mincovny a dohled nad zachováváním horních zákonů. Od roku 1548 vyřizovala horní agendu včetně agendy pražské mince německá expedice české komory.²⁴

V roce 1528 odňal král Ferdinand I. Habsburský Šlikům právo razit minci a převzal jáchymovskou mincovnu do své správy, dosadil své úředníky, kteří skládali přísahu panovníkovi a jen desátník a přepalovač stříbra skládali přísahu též Šlikům.

Smlouva o hory, kterou uzavřel panovník s českými stavy v Praze dne 1. dubna 1534 a která vycházela ze starších nařízení v montanních záležitostech, vydaných buď císařem Ferdinandem I. nebo obsažených ve starém českém zemském zřízení, potvrzovala mimo jiné horní regál panovníka na drahé kovy a sůl a vrchnosti na běžné kovy, předkupní právo panovníka na drahé kovy z dolů soukromých vlastníků a polovinu desátku. Značně také omezila pravomoci horního hejtmána, jehož povinnosti, týkající se dohledu na zlaté a stříbrné doly, urovnávání horních a mincovních sporů a výkup kovů pro královskou minci, přešly na nejvyššího mincmistra. V neposlední řadě je zde patrná i panovníkova snaha o založení nové mincovny v Praze.²⁵

V rámci centralizace státní správy za vlády císaře Josefa II. (1780–1790) byl dekretem dvorské komory č. 754 z 18. února 1784 zrušen úřad nejvyššího mincmistra a hormistra se sídlem v Praze²⁶ a jeho agenda, pokud

²⁴ Viz Janák, J. – Hledíková, Z. – Dobeš, J.: c. d., s. 106.

²⁵ Tamtéž, s. 108; Státní ústřední archiv ..., I/2, s. 202. Celý text Smlouvy o hory viz Schmidt, F. A.: c. d. I. Wien 1832, s. 168–192.

²⁶ Dekret, jímž se ruší úřad nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze mimo jiné stanovuje, že v případě prodeje budovy tohoto úřadu nesmí být zničeno zařízení, určené k ražbě mincí. Byty, sloužící bývalým zaměstnancům registratury a účtárny, mají být přednostně přiděleny penzionovaným úředníkům vrchních horních a mincovních úřadů nebo úředníkům výkupu rud či při skladech. Hornímu radovi a nejvyššímu mincmistru von Schwingenschuh a mincovnímu varďajnu Ignáci Werneru Kendlerovi má být i nadále ponechán dohled nad nákupem zlata, stříbra a cínu, uskladňováním horních produktů, výrobou zlatých a stříbrných drátků, zpracovateli zlata a stříbra, udělováním pasů, pokračování vedení hlavní pokladny horních důchodků, zasilání čtvrtletních účetních výkazů a výkazů o stavu pokladny při současném ponechání stávajících platů a bytů. Pokud by mincmistr nebo varďajn rezignovali na své funkce, jejich nástupce na místo prvního úřed-

se netýkala soudnictví, byla předána VIII. oddělení českého gubernia (Camerale), které dozíralo také na horní úřady a horní města i na mincovnictví. Horním radům gubernia byly podřízeny rovněž vrchní horní úřady v Příbrami a Jáchymově, které byly založeny v roce 1813, resp. 1814.²⁷

Protože byla po obnovení pražské mincovny v roce 1795²⁸ kamerální agenda gubernia rozšířena, došlo v následujícím roce ke zřízení nového oddělení s názvem „camerale – montanum“. Jeho personál tvořili dva horní radové, do jejichž kompetence patřilo vyřizování záležitostí horních

---

nika by pobíral plat ve výši 900 zl. namísto dosavadních 700 zl., druhý úředník ve výši 600 zl. a místo dvou kancelistů, z nichž každý pobíral ročně 200 zl., mohou být přiřazeni dva praktikanti s obvyklým stipendiem ve výši 156 zl. do funkce písařů, vykonávajících i jiné pomocné kancelářské práce. V čele úřadny má být ponechán Ignác Möhling, první účetní úředník Václav Hanke s platem ve výši 700 zl. ročně má být ponechán v Jáchymově, druhý úředník Josef František Gallas při úředně gubernia, ingrosista Bernhard Müller s 300 zl. ročně v Praze a akcesista Michael Gruber se 100 zl. a přídatkem 30 zl. má být přeložen do Jáchymova. Všechny záležitosti, týkající se hornictví a mincovnictví, měly být zapisovány při zasedáních gubernia do samostatných protokolů, opatřeny vyjádřením obou horních radů-referentů a poté zaslány na dvorskou komoru v mincovních a horních záležitostech. Vyúčtování se měla vyhotovovat každého půl roku a výkaz zásob zlata a stříbra zasílat hlavní pokladně horní administrace (pokud by se nashromáždilo 200 až 300 hřiven zlata či stříbra, odešlou se poštovním vozem do hlavní pokladny horní administrace (za hřivnu stříbra 23 zl. 40 kr., za hřivnu zlata 351 zl. 20 kr.) a poté ke zmincování do Kremnice. Poslední část dekretu tvoří přehled penzionovaných úředníků úřadu s počtem jejich odpracovaných let a výše vyměřených penzí; viz Schmidt, F. A.: c. d. IX. Wien 1833, s. 77–86.

²⁷ Viz Janák, J. – Hledíková, Z. – Dobeš, J.: c. d., s. 150; Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 157, 172–173. Ve fondu České gubernium – Montanum, uloženém v Národním archivu, jsou dochované spisy rozděleny do čtyř manipulačních období: 1796–1805, 1806–1815, 1816–1825 a 1826–1836. Po obsahové stránce se jedná o normálie a generálie v horních záležitostech přes písemnosti ke správě dolů v jednotlivých lokalitách na území Čech až po záležitosti pražské mincovny (zejména puncování zlata a stříbra).

²⁸ Pražská mincovna byla znovuzřízena dekretem dvorské komory č. 7424 z 2. září 1795 císařem Františkem I. s odvoláním na požadavek české zemské ústavy, že veškeré zlato a stříbro, vytěžené v dolech na území království Českého, patřících zemským stavům, včetně stříbra ze schwarzenberských dolů, má být odevzdáno pražské mincovně; viz Schmidt, F. A.: c. d. X. Wien 1833, s. 97–98.

úřadů, horních měst, odbytu horních produktů a horních poplatků. Od roku 1800 toto oddělení povolovalo i zřizování hamrů a vysokých pecí. Do jeho pravomoci spadaly horní úřady v Čechách, montanní statky a pražská mincovna a mělo též dohled nad personálními a mzdovými záležitostmi horních a mincovních zaměstnanců. Spisy tohoto oddělení byly rozděleny do dvou desetiletých registraturních období a zachovala se úplná řada registraturních pomůcek.

Guberniálním dekretem z 15. dubna 1814 byly dohledu oddělení podřízeny v záležitostech politických, soudních, prodeje horních produktů a směny zlata a stříbra vrchní horní úřady. Od nového registraturního období počínaje rokem 1816 došlo ke změně názvu oddělení pouze na „montanum“. V r. 1850 přešla veškerá montanní agenda na nově zřízená horní hejtmanství a horní komisariáty.²⁹

Jako odpověď na žádost nejvyššího mincmistra a hormistra království Českého o vyčlenění spisů v montanních záležitostech z registratur české kanceláře, české komory a starého českého místodržitelství úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze, zaslanou kolegiu mincovního a horního dvorského ředitelství ve Vídni, vydala císařovna Marie Terezie dne 12. května 1754 patent o povinnosti zpracovat úřední registry ústředních zemských úřadů, uložené v archivu na Pražském hradě. Archivář Jan Josef Klauser (Clauser)³⁰ vypracoval návrh na rozdělení vytřídovaných

²⁹ Viz *Státní ústřední archiv ...*, I/1, s. 157; *Průvodce po Ústředním archivu Ministerstva vnitra (dále Průvodce)*. Praha 1957, s. 101–102.

³⁰ *Přesné datum narození Jana Josefa Klausera (Clausera) není známo; byl pokřtěn v Praze 20. března 1705. Pravděpodobně vystudoval filosofii a snad i práva na pražské univerzitě. Před rokem 1754 byl zaměstnán jako koncipista fiskálního úřadu, v letech 1754–1771 působil v guberniálním archivu v Praze, kde od r. 1757 zastával funkci archiváře a registrátora. V letech 1760–1762 vypomáhal navíc i v Městském archivu v Chebu, kde evidoval listiny týkající se Českého království a v r. 1762 získal titul dvorního knihtiskaře. Jeho životním dílem se stalo vybudování archivu českého gubernia z místodržitelské a komorní registry. Zabýval se rovněž sběratelstvím českých tisků a založil spolek pražských tiskařů s názvem *Verbindung der Buchdrucker Kunstverwandten (Confoederatio typographorum Pragensium)*. Zemřel v Praze 31. července 1771. Podrobněji o něm viz *Biografický slovník*, s. 311; Volf, J.: *Klauserova pozůstalost*. In: *Od pravěku k dnešku 2*. Praha 1930, s. 212–221; Pošváv, J.: *Královský registrátor Jan Josef Klauser. Právněhistorické studie 12*, 1966, s. 177–186. Osobní fond J. J. Klausera je uložen v Archivu Národního muzea v Praze.*

spisů do 10 hlavních oddělení, tzv. rubrik: 1. camerale, 2. contributionale, 3. commerciale, 4. diaetale, 5. giudiciale, 6. militare, 7. montana, 8. publicum, 9. lenní záležitosti, 10. hraniční záležitosti (samostatnou zvláštní skupinu tvořily spisy pod názvem „miscellanea“). Toto členění je dodnes zachováno ve fondu České gubernium, uloženém v Národním archivu v Praze. Pro lepší orientaci v montanních spisech vytvořil Klauser rovněž seznam horních úřadů a úředníků.

Vlastním vyřídováním montanních a mincovních spisů ze staré registratury komory byl pověřen bývalý archivář místodržitelství Jan Josef Bugner.³¹ Kvůli obrovskému množství materiálu se však do těchto prací zapojili v roce 1756 i úředníci kanceláře úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze.

V první polovině roku 1756 byly úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra odevzdány kamerální spisy horních měst a registry komory a české komorní účtárny do roku 1600 a v srpnu téhož roku spisy z období let 1705–1720. V další fázi, tj. do února 1759, pak byly tomuto úřadu předány spisy, týkající se mincovnictví a těžby v Jílovém, Horním Slavkově, Příbrami, Jáchymově, Kutné Hoře a Českých Budějovicích od roku 1500 jakož i reskripty, patenty, instrukce, mapy a spisy z let 1600–1699 a 1724–1748.

Formálně však byla extradice montanních a mincovních spisů zastavena reskriptem z 12. března 1757 a naopak byla nařízena jejich restituce, která se ovšem fakticky nikdy neuskutečnila, protože se nejvyšší mincmistr, hrabě Pachta, obrátil dne 22. února 1759 na královskou reprezentaci a komoru se žádostí, aby bylo Klauserovi nařízeno odevzdat ze starých registratur i zbývající spisy, týkající se hornictví a mincovnictví včetně jejich konsignací (seznam, který vyhotovil registrátor Jan Tadeáš Peithner, se týkal spisů z let 1500–1599, 1600–1699 a 1724–1748; spisy z let 1700–1723 již byly zřejmě odevzdány). Reprezentace hraběti Pachtovi vyhověla a Klauserovi nařídila dne 1. března 1759 vyhledat a odevzdat všechny montanní písemnosti úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra za účelem vytvoření montanně-mincovní registry. Klauser se vydání

³¹ *Datum narození a úmrtí Jana Josefa Bugnera není známo. V letech 1721–1747 byl zaměstnán jako soukromý sekretář nejvyššího purkrabího království Českého, hraběte Schaffgotsche, v letech 1748–1749 působil jako archivář českého místodržitelství v Praze a po reformě státní správy v letech 1749–1755 jako archivář královské reprezentace a komory. Od roku 1756 se jako registrátor českého gubernia zabýval pořádáním registry starého místodržitelství; viz Biografický slovník ..., s. 108–109.*

těchto písemností bránil s odvoláním na reskript z 12. března 1757 a poté, co české gubernium požádalo hraběte Pachtu o navrácení již předaných písemností Klausem, sepsal nejvyšší mincmistr dne 10. prosince 1767 nótu, v níž mimo jiné uvedl, že převzaté spisy již byly v registratuře úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra zmanipulovány s vlastními spisy do rubrik a svázány do fasciкул a že se s nimi denně pracuje. Z tohoto důvodu navrholo gubernium dne 29. prosince 1767 císařovně Marii Terezii ponechat tyto montanní spisy u úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra. Zmíněnému požadavku bylo vyhověno a dne 26. ledna 1768 bylo Klausem nařizeno pokračovat v extradici montanních písemností.

Tento nově vzniklý celek byl u úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra veden do roku 1783, kdy byl úřad zrušen, jeho agenda přešla na gubernium a registratura byla předána guberniálnímu archivu, kde z ní byl uměle vytvořen nový celek s názvem Staré montanum.³²

Na další zpracování si montanní a mincovní písemnosti musely počkat až do počátku 19. století, kdy vedoucí guberniálního archivu Kajetán Nádherný³³ pověřil jejich zpracováním pracovníka Aloise Jelena.³⁴ Ten vytvořil

³² Viz Kollmann, J.: *c. d.*, s. 213–214, 266–269. O Klausem *Inventáři podrobněji tamtéž*, s. 217–221.

³³ Kajetán (Cajetan) Nádherný (Nadherny) se narodil 7. srpna 1791 v Praze. Po absolvování studia práv na pražské univerzitě působil v letech 1810–1850 při kanceláři českého gubernia (1812–1815 kancelista, 1815–1827 registrant, 1827–1850 ředitel guberniální registratury) a rovněž v tamním archivu (v letech 1819–1822 jako pomocník archiváře, v letech 1822–1827 jako samostatný archivář). K jeho hlavním počínům v této instituci patří bezesporu přemanimulování tzv. Klausemovy manipulace, uspořádání sbírky patentů z let 1543–1748, vyhotovení soupisu královských register, chronologické uspořádání sbírky listin z let 1261–1748 a hraničních map jakož i skartace spisů českého gubernia z let 1748–1783. Vydal rovněž sbírku zákonů z let 1816–1818, určených pro České království a generalní rejstřík k 21 svazkům sbírky provinčních zákonů z let 1819–1840. V roce 1854 byl jmenován císařským radou. Zemřel 28. března 1857 v Praze. Viz *Biografický slovník ...*, s. 437; *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder (dále jen Biographisches Lexikon ...)*. III, München 2000, s. 4.

³⁴ Alois Jelen se narodil 12. května 1801 ve Světlé nad Sázavou. Vystudoval filozofii na pražské univerzitě a v letech 1820–1849 působil v archivu českého gubernia, kde se zabýval pořádáním nemanipulovaných spisů, spisů zrušených klášterů, moravských, kladských, slezských a lužických spisů, pořádáním a inventarizací úředních knih a registraturních pomůcek české dvorské komory,

strukturu uspořádání těchto spisů, platnou dodnes, při které spojil montanní a mincovní spisy všech úřadů z let 1500–1784 do jednoho celku, který rozčlenil do 7 skupin:

1. skupina: chronologicky uspořádané dvorské reskripty, jimiž se oznamovala panovníkova rozhodnutí;
2. skupina: zprávy, zasílané českou komorou a nejvyšším mincmistrem království Českého dvorské komoře do Vídně o příjmech z dolů, těžbě a tavení a žádosti uchazečů o přidělení místa v horní správě včetně dobrozdání nejvyššího mincmistra;
3. skupina: intimáty nejvyššího mincmistra, zasílané českému guberniu v záležitostech žádostí, personálního stavu horních úředníků, provozu pražské mincovny a ražbě mincí;
4. skupina: vlastní písemnosti úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra, rozdělené do 8 podskupin (spisy, obrazové tabulky platných a neplatných mincí, instrukce pro úředníky, lesníky, výběrčí desátků, honitby, obchod, dopravu a zpracování olova, úpravárenské stroje a stoupy, kovářství zlata a stříbra, tavnírní a zkušební tavnírní, mineralogické sbírky);
5. skupina: písemnosti k provozním záležitostem jednotlivých horních lokalit, seřazených abecedně (podle německé abecedy);
6. skupina: kamerální a civilní písemnosti jednotlivých horních lokalit a vizitační zprávy;
7. skupina: spisy, nezařazené do žádné z předchozích skupin.

K takto uspořádanému fondu vytvořil roku 1825 Kajetán Nádherný soupis hlavních signatur a fasciкул, který je ve fondu Staré montanum uložen mezi úředními knihami pod inv. č. 141.³⁵

Po odchodu Nádherného z guberniálního archivu v polovině 19. století ustaly veškeré zpřístupňovací práce montanních fondů; tento trend pokračoval i v 20. století.

---

vyhotovením soupisu lenních spisů, inventarizací listin ze 13–18. století a porádáním starých montanních spisů. V roce 1849 byl jmenován archivářem a ředitelem kanceláře říšského sněmu (od srpna r. 1848 poslancem téhož sněmu) a v téže roce i ředitelem archivu Ministerstva vnitra ve Vídni. Vedle svého působení ve státní službě byl činný i jako hudebník a skladatel; působil jako kapelník hudebního tělesa „Svornost“ a v letech 1840–1844 jako ředitel Žofínské akademie. Zemřel 15. října 1857 ve Chvalech u Prahy. Viz Biografický slovník ..., s. 282; Biographisches Lexikon ..., II, München 1984, s. 37; Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien 1863, s. 132–133.

³⁵ Podrobněji o tomto soupisu viz pozn. 55.

čoval i ve druhé polovině 19. století a archiválie z fondu Staré montanum zůstaly až do roku 1935 uloženy v balcích.³⁶

Novodobé zpracování fondu Staré montanum Praha ve 20. století, které zachovalo řazení archiválií, vytvořené právě Nádherným, bylo zahájeno teprve po nástupu archiváře Václava Husy³⁷ do Archivu ministerstva vnitřní, předchůdce dnešního Národního archivu, v roce 1935 a pokračovalo až do roku 1946; k vyhotovení archivní pomůcky však nedošlo.³⁸

Na konci 60. let 20. století došlo k uložení spisů do kartonů podle signatur s ponecháním původního řazení, vypracovaného archivářem Nádherným, kdy sedmá signatura zůstala zachována jako samostatný celek. Na tomto novém zpracování se podílela především PhDr. Ludmila Kubátová³⁹ a promovaná historička Alena Sakařová⁴⁰ jako správkyně montanních fondů v tehdejší Státní ústřední archiv, které měly hlavní podíl na sestavení prozatímního prohloubeného inventáře k fondu Staré montanum. Tento inventář však podrobně rozebíral pouze jednotlivé spisy ze staršího období, zhruba do konce 17. stol., a spisy z 18. století, většinou číslované, byly ponechány u každé signatury v nerozepsané podobě pod jedním celkovým záhlavním registrem, pouze s rozpisem uložení spisů z jednotlivých let v příslušných kartonech.

Protože se však vzhledem k historické hodnotě i informačnímu bohatství archiválií, dochovaných ve fondu Staré montanum, již v této době předpokládalo, že v budoucnu dojde k vytvoření mnohem podrobnější pomůcky, začala dr. Kubátová postupně rozepisovat na jednotliviny formou lístkového katalogu číslované písemnosti z 18. století; podařilo se jí takto zpracovat spisy z let 1700–1754, uložené v kartonech č. 7–15 pod signaturou 1 / 2.

Po dr. Kubátové se dočasnou správkyní těchto fondů stala PhDr. Eva Drašarová, CSc.,⁴¹ která do fondu Staré montanum zařadila celou řadu dodatečně nalezených reponend.

³⁶ Viz *Státní ústřední archiv ...*, I/2, s. 208–210; *Průvodce ...*, s. 66–68.

³⁷ *Podrobněji o jeho životě a díle viz Biografický slovník ...*, s. 255–256.

³⁸ Viz *Státní ústřední archiv ...*, I/2, s. 209–210.

³⁹ *Podrobněji o ní viz Biografický slovník ...*, s. 359.

⁴⁰ *Podrobněji o ní viz tamtéž*, s. 555.

⁴¹ *Podrobněji o ní viz tamtéž*, s. 149.

V roce 1994 byla správou montanních fondů ve Státním ústředním, dnes Národním archivu, pověřena Mgr. Stanislava Jílková, která po určení a zařazení zbývajících reponend do všech signatur tohoto fondu provedla v letech 2003–2007 rozepsání číslovaných spisů z let 1755–1783 ze signatury 1 / 2, uložených v kartonech č. 16–51, na jednotliviny a rovněž i celkovou revizi a v případě potřeby i doplnění archiválií, určených ke zveřejnění v tomto dílčím inventáři k fondu Staré montanum. Zároveň také tento inventář opatřila úvodem a rejstříky.

V rámci novodobého zpracování fondu nedošlo ke skartaci archiválií, protože ta byla pravděpodobně provedena již během třídících prací v 18. a pořádacích prací v 19. století.

Dílčí prohloubený inventář zpřístupňuje veškeré dochované úřední knihy a registraturní pomůcky fondu Staré montanum jakož i všechny spisy ze signatury 1/1 a 1 / 2, což je celkem 12,5 běžných metrů archiválií. Jmenovitě se jedná o 88 úředních knih z let 1569–1781, 2 účetní knihy z let 1780–1781, 54 registraturních pomůcek z let 1748–1783 (1825), z nichž je 14 podacích protokolů z let 1771–1783, 2 indexy z let 1755–1778 a 37 elenchů z let 1748–1783 a 1 původní seznam signatur montanních spisů od archiváře českého gubernia Kajetána Nádherného z roku 1825 a 51 kantonů spisů z let 1527–1783 z celkového množství 1396 kantonů.

Tyto archiválie však nejsou dochovány v úplnosti a jejich fyzický stav lze označit za poškozený, protože papír jako jediná psací látka všech těchto písemností byl díky jejich špatnému uložení vystaven během staletí různým klimatickým vlivům a tudíž se stal křehkým a lámavým. Navíc je většinou poškozen i prachem a v některých případech též plísněmi a inkoust rzí, která způsobila propad písma.

Po jazykové stránce jsou ve fondu Staré montanum jako celku zastoupeny nejvíce písemnosti v jazyce německém, méně českém a výjimečně též latinském (v případě korespondence s úředníky z oblasti církevní správy) a francouzským.

Nejcennější dochovanou úřední knihou v tomto fondu je bezesporu rukopis nejvyššího hormistra pro Čechy a mincmistra pražské mincovny

Lazara Erckera⁴² s názvem „*Beschreibung der sechs metallischen Erzt und Bergwerksarten wie dieselbigen vnd eine yede insonderheit auf Silber, Kupfer, Bley, Zin, Quegsilber vnd Eisen sollen probirt werden*“ (Popis šesti rud a hornin a jak se mají zkoušet na stříbro, měď, olovo, cín, rtuť a železo) z roku 1569. Vnitřně se rukopis člení na šest hlavních kapitol, věnovaných zpracování stříbra, mědi, olova a vizmutu, cínu, rtuti a železa; nejrozsáhlejší část rukopisu se týká stříbrné rudy. Dokončený rukopis věnoval Ercker císaři Maxmiliánu II. Než se rukopis dostal do fondu Staré montanum, byly jeho osudy značně spletité. Ercker jej po vyhotovení odeslal prostřednictvím české kanceláře dvoru a po nějaké době se dostal zpět do Čech, kde se stal součástí registratury Vrchního horního úřadu v Příbrami a po jeho zrušení registratury Báňského ředitelství v Příbrami. V době mezi 1. a 2. světovou válkou převzal Erckerův rukopis Zemský archiv v Praze a po vzniku Státního ústředního archivu v Praze byl v 60. letech 20. století zařazen mezi úřední knihy fondu Staré montanum.⁴³

⁴² Život a dílo Lazara Erckera podrobně mapuje Ludmila Kubátová ve své publikaci „*Neznámý rukopis Lazara Erckera 1569*“ z roku 1996 (dále jen Kubátová, L.: *Neznámý rukopis*), v níž je kromě českého překladu Erckerova díla s podrobnostmi o vzniku rukopisu rozebráno i jeho působení v horní a mincovní správě v Německu a v Čechách a stručný nástin českého hornictví v 16. století. V samém závěru je kromě citace použitých pramenů a literatury uveden i slovníček odborných výrazů z oblasti hornictví a mincovnictví. Táž autorka věnovala Lazaru Erckerovi i studii s názvem „*Lazarus Ercker (1528/30–1594): Probierer, Berg- und Münzmeister in Sachsen, Braunschweig und Böhmen*“, vydanou v Lipsku v roce 1994. U příležitosti 400. výročí úmrtí tohoto mincmistra a hormistra se konala v Annabergu ve dnech 7.–9. října 1994 vědecká konference o jeho životě a díle pod názvem „*Lazarus Ercker – sein Leben und seine Zeit*“ a příspěvky, které zde zazněly, byly shrnuty do sborníku s názvem „*Lazarus Ercker: Sein Leben und seine Zeit (Zur Geschichte des Montan- und Münzwesen im mittleren Europa)*“.

⁴³ Národní archiv (dále NA), Staré montanum (dále MM), č. knihy 87a. Rukopis o formátu 200 x 276 mm obsahuje 127 papírových folií (119 text a obrázky, 8 prázdných) a je svázan v renesančních kožených deskách s tlačenými rostlinnými a květinovými motivy, na přední desce navíc ozdoben vytačenými hlavy králů a apoštolů. Text sepsal Ercker vlastnoručně německou novogotickou kurzívou a slova, na něž kladl zvláštní důraz, humanistickou kurzívou. Rok „1577“, který je uveden na deskách, označuje pravděpodobně rok svázání rukopisu, neboť dokončen byl v roce 1569. Celkem 21 perokreseb, jimiž je kniha vyzdobena, představuje nákrasy prubířského náradí, prubířských vah a pražicích a tavících pecí s popisem; podrobněji o rukopisu viz Kubátová, Ludmila: *Neznámý rukopis*, s. 99–105.

Další velmi cennou úřední knihou je třísvazková „Sbírka zákonů“, sestavená radou dvorské komory, profesorem horních věd na Collegium metallurgicum v Praze a registrátorem úřadu nejvyššího mincmistra a horního ministra v Praze Janem Tadeášem Peithnerem z Lichtenfelsu,⁴⁴ jako kopií zákonů v horních a mincovních záležitostech od 13. století do roku 1767, který měl sloužit jako podklad pro připravovaný nový horní zákon. Význam Sbírky spočívá zejména v tom, že některé z těchto zákonů se v originále do dnešní doby vůbec nedochovaly.⁴⁵

O způsobu úřadování úřadu nejvyššího mincmistra a horního ministra a záležitostech, vyřizovaných během jeho jednání, vypovídá poměrně uceleně dochovaná řada *zasedacích protokolů v záležitostech montanních a montanně-kamerálních* z let 1748–1778 (chybí léta 1754–1756, 1764–1769, 1771, 1775–1776)⁴⁶ a souvislá řada *zasedacích protokolů* téhož úřadu v mincovních záležitostech z let 1757–1778⁴⁷ jakož i kompletně dochovaná řada *protokolů ve věcech civilně-ekonomických* z let 1757–1778.⁴⁸

⁴⁴ K nejvýznamnějším dílům montanisty Jana Tadeáše Peithnera z Lichtenfelsu patří jeho rukopis z roku 1780 s názvem „Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke“. Sbírku jeho přednášek z oblasti hornictví a hutnictví vydalo pod názvem „Grundriß sammentlicher metallurgischer Wissenschaften“ Národní technické muzeum v Praze v roce 1975. O jeho životě a díle podrobněji viz Štefan, Jan T.: Tadeáš Peithner (1727–1792) a numizmatika. In: *Folia numismatica*, 10–11, Brno 1995, s. 107–121; týž: Jan Tadeáš Peithner (1727–1792) a jeho odborné literární dílo. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*, Brno 1997, s. 74–81; Lomič, Václav: J. T. Peithner, 1966.

⁴⁵ NA, MM, Sbírka horních zákonů, sestavená profesorem horních věd na Collegium Metallurgicum v Praze Janem Tadeášem Peithnerem z Lichtenfelsu, č. knihy 70 (opisy zákonů 13. stol.–1591); č. knihy 71 (opisy zákonů 1548–1766); č. knihy 72 (opisy zákonů 1459–1767).

⁴⁶ Tamtéž, č. knihy 12–30; ročníky 1749–1750 a 1751–1753 byly vedeny vždy jako jedna kniha.

⁴⁷ Tamtéž, č. knihy 31–49; ročníky 1757–1758 a 1776–1778 byly vedeny vždy jako jedna kniha.

⁴⁸ Tamtéž, č. knihy 50–68; ročníky 1757–1758 a 1776–1778 byly vedeny vždy jako jedna kniha.

Solidní přehled o nařízeních panovníka a dvorské komory v horních a mincovních záležitostech, určených úřadu nejvyššího mincmistra a horního mistra v Praze, podávají bohužel jen torzovitě dochované originály či opisy *instrukcí Marie Terezie* z let 1748–1754 a 1766⁴⁹ a kompletněji dochovaná *nařízení dvorské komory*, adresovaná téměř úřadu, z let 1755–1781.⁵⁰

Neocenitelné informace o stavu a provozu dolů v Čechách nabízejí *vizitační zprávy* z různých časových období, z nichž nejstarší ve formě opisů korespondence mezi úřadem nejvyššího horního mistra a vrchním horním hejtmanem s místodržícím v Čechách, arcivévodou Ferdinandem a podřízenými horními úřady, mapuje léta 1558–1563.⁵¹ Ostatní dochované *zprávy o stavu a provozu dolů* v Čechách pocházejí z let 1665, 1712, 1722, 1733, 1745, 1746, 1755, 1766, 1771–1772 a nedatovaná z konce 18. století.⁵²

Specifika mezi úředními knihami z fondu Staré montanum tvoří „*Návrh na úpravu jáchymovského horního řádu*“ z roku 1548 z 18. století⁵³ a tzv. „*Libellus miscellaneorum*“, kterou tvoří dodatečně svázané originály horních privilegií, patentů, zpráv o dolování, tištěných i psaných horních řádů a jiných písemností, týkajících se hornictví a mincovnictví.⁵⁴

Mezi registraturními pomůckami je jistě nejcennější „*Seznam signatur montánských a mincovních spisů*“, pořízený správcem archivu českého gubernia Kajetánem Nádherným v roce 1825, podle něhož byly řazeny archiválie i během nového zpracování fondu v 60. a 70. letech 20. století.⁵⁵

Podací protokoly se, bohužel, dochovaly jen z let 1771–1783;⁵⁶ *index reskriptů dvorské komory* z let 1755–1775, doručených úřadu nejvyššího

⁴⁹ *Tamtéž*, č. knihy 1–2.

⁵⁰ *Tamtéž*, č. knihy 3–11.

⁵¹ *Tamtéž*, č. knihy 74.

⁵² *Tamtéž*, č. knihy 75–87. *Řada vizitačních zpráv a zpráv o stavu a provozu dolů se nalézá též ve spisovém materiálu fondu Staré montanum v signaturách 5 a 6.*

⁵³ *Tamtéž*, č. knihy 73.

⁵⁴ *Tamtéž*, č. knihy 69.

⁵⁵ *Tamtéž*, č. knihy 141. *Rukopis o formátu 270 x 405 mm obsahuje 30 papírových folií a je svázan v papírových deskách s koženým hřbetem; na titulní straně je nalepen poškozený kartušový papírový štítek bez původního textu. Každé folium je rozděleno na pět rubrik, do nichž se zapisoval typ a obsah písemnosti, označení fasciklu, číslo fasciklu, ročník a případně poznámky.*

⁵⁶ *NA, MM*, č. knihy 88–101.

mincmistra a hormistra,⁵⁷ se, stejně jako index *dekretů* dvorské komory z let 1755–1778, adresovaných témuž úřadu,⁵⁸ zachovaly pouze v jednom exempláři.

Dochované *elenchy*, které jsou řazeny s přihlédnutím k vydavateli a typu písemnosti, se dochovaly v poměrně kompletních řadách od 50. let 18. století do roku 1783.⁵⁹

Spisy, zpřístupňující v tomto dílčím inventáři signatury 1/1 a 1 / 2, poskytují badatelům nepřeborné množství nejen důležitého, ale v některých případech i naprosto ojediněle dochovaného archivního materiálu pro dějiny hornictví, hutnictví a mincovnictví od samého počátku 16. století do konce 18. století nejen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ale okrajově i v zemích se zeměmi habsburského soustátí bezprostředně sousedícími, např. v Německu nebo Polsku.

Signatura 1/1 obsahuje chronologicky řazené písemnosti z let 1527–1699, vyhotovené dvorskou komorou a adresované buď české komoře nebo nejvyššímu mincmistru a hormistru království Českého, jejichž prostřednictvím byly tyto úřady a osoby informováni o panovnických rozhodnutích v horních a mincovních záležitostech.⁶⁰ Spisy v signatuře 1/2 jsou na rozdíl od předchozí signatury číslované a pocházejí z let 1700–1783. Jedná se o písemnosti, zasílané dvorským úřadům ve Vídni českou komorou a nejvyšším mincmistrem a hormistrem království Českého.⁶¹

Co se týče obsahové stránky, lze říci, že se spisy z obou signatur v mnohém shodují.

Spisy, týkající se horních měst obecně, poskytují nejčastěji informace o jejich vizitacích a osvobození od povinnosti ubytovávat vojsko.

⁵⁷ *Tamtéž*, č. knihy 102.

⁵⁸ *Tamtéž*, č. knihy 103.

⁵⁹ *Tamtéž*, č. knihy 104–140. *Jednotlivé řady elenchů tvoří elenchy reskriptů dvorské komory pro úřad nejvyššího mincmistra a hormistra; elenchy intimátů c.k. reprezentace a komory, resp. českého gubernia, adresované témuž úřadu; elenchy zpráv úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra pro dvorskou komoru; elenchy spisů, vyřizovaných úřadem nejvyššího mincmistra a hormistra v kamerálních, montanních, mincovních a lesních záležitostech a elenchy spisů, vyřizovaných týměž úřadem v civilních a ekonomických záležitostech.*

⁶⁰ *Spisy ze signatury 1/1 jsou uloženy k kartonech č. 1–6.*

⁶¹ *Spisy ze signatury 1 / 2 jsou uloženy v kartonech č. 7–51.*

Pokud jde o horní a mincovní úřady, je možné na základě dochovaných písemností v mnoha případech rekonstruovat jejich personální obsazení v různých časových obdobích, zjišťovat výše platů, příspěvků a důchodů, suspenze, povýšení či penzionování jednotlivých úředníků, sledovat spory o dědictví a v neposlední řadě i frekvenci vizitací těchto úřadů.

Asi nejhojněji jsou v obou zmíněných signaturách zastoupeny písemnosti, týkající se problematiky dolů, z nichž nejvýznamnější jsou *horní konsultační protokoly*, vyhotovované od čtyřicátých let 18. století pravidelně každého čtvrt roku,⁶² a *vizitační protokoly*, které podávají názornou představu o stavu a hospodaření dolů v jednotlivých lokalitách v určité době a jejich vzájemným porovnáváním lze sledovat povznesení či úpadek jednoho každého z nich. Doplnující a rozšiřující informace o dolech pak podávají doklady o udělených horních svobodách, týkající se Čech, Moravy, Slezska a Lužice, o jejich osvobození od placení desátku, o zavádění strojů do dolů, dodávkách dříví, vyplácení havířů apod. V této souvislosti je zapotřebí zmínit se i o unikátním dochovaném *popisu českobudějovických dolů* od nejvyššího mincmistra Oldřicha Adama Popela z Lobkovic z r. 1644, uloženém v signatuře 1/1.⁶³ V téže signatuře můžeme nalézt i opis „*narovnáni o hory*“ z roku 1534 s novými dodatky z r. 1573⁶⁴ a *jednání o narovnáni o hory* z r. 1534.⁶⁵ Od roku 1780 platila v Čechách také všeobecná povinnost pro horní úředníky – odborníky z oblasti mineralogie zasílat vzorky minerálů do Kabinetů přírodnin, zřízených v jednotlivých zemích habsburského soustátí.⁶⁶

Z oblasti hutnictví, které má nejbližší spojitost s předchozím odvětvím, se zachovalo poměrně málo spisů a nejvíce jsou zde zastoupeny písemnosti, týkající se personálního obsazení hutí a tavení kovů.

---

⁶² Při vyhotovování nejen těchto protokolů, ale i jiných výkazů zejména účetního charakteru, odevzdávaných čtvrtletně, platil tzv. „účetní rok“, který začínal listopadem. Všechny státní úřady a instituce podávaly k 1. listopadu vyúčtování přidělených státních peněz a uzávěrky všech účtů, kromě příručních pokladen, české státní účtárně, která je překontrolovala a když je shledala v pořádku, vrátila je jako „*Erledigung*“, schválené, zpět. V případě nesprávnosti nebo nejasnosti žádala dodatky, vysvětlení apod.

⁶³ NA, MM, sign. 1/1, kart. 6.

⁶⁴ Tamtéž, kart. 1.

⁶⁵ Tamtéž, kart. 5.

⁶⁶ NA, MM, sign. 1 / 2, kart. 43, č. spisu 51.

Spisy z oblasti mincovnictví se soustřeďují především na pražskou mincovnu, i když ze 16. století je zde možno nalézt i písemnosti, týkající se mincovny v Jáchymově. Dochované prameny z této oblasti jsou natolik bohaté, že lze na jejich základě zjistit podrobnosti o domácích i zahraničních dodavatelích drahých kovů, zavádění nových strojů, ražbě mincí (nařízení razit minci s obrazem panovníka nejen v Kutné Hoře, ale i v Praze a Jáchymově z r. 1565),⁶⁷ výši kursu domácích mince vůči mincím z okolních států, zužitkování pagamentu, oběhu falešné mince nebo personálním obsazování mincovny (včetně výše mezd, odměn, přídavek, penzionování či suspenzí jejich zaměstnanců). Významnou písemností je i *mandát císaře Rudolfa II. z roku 1583*, jímž se zakazuje vývoz zlata a stříbra včetně zlomkového a pagamentového, z Čech.⁶⁸ Mezi kuriozity pak lze zařadit *povolení téhož panovníka z r. 1579 věnovat šesti pomocníkům mince v Praze 16 rýnských zlatých na slavnostní oblek*⁶⁹ nebo *zákaz konání plesu v kutnohorské mincovně* v posledních dnech masopustu s platností od r. 1752.⁷⁰

Okrajově zastoupenou oblastí jsou v těchto signaturách spisy, pojednávající o těžbě drahých kamenů, mezi nimiž vyniká zejména *povolení měšťanu Starého Města pražského Bartoloměji Perfartovi hledat granáty* v okolí hradu Pecka z r. 1605,⁷¹ *zákaz vyvážet z Čech bez povolení drahé kameny zde nalezené a stanovení povinnosti odvádět je české komoře* z r. 1586⁷² a *stanovení povinnosti hledat pro císaře Rudolfa II. drahé kameny*, zvláště jaspisy, acháty, chalcedony a topasy z r. 1588.⁷³

Z badatelského hlediska jsou zajisté významné i spisy, vypovídající o lesích, rezervovaných jako zdroj dřeva pro potřeby dolů (trutnovské, jáchymovské, hornoslavkovské a božídarské). Lze se v nich mimo jiné

---

⁶⁷ NA, MM, sign. 1/1, kart. 3.

⁶⁸ Tamtéž, č. kart. 6. Stejně nařízení se opakovalo např. v r. 1744, kdy bylo zemským úředníkům království Českého oznámeno obnovení platnosti patentu císaře Karla VI. z 11. března 1725, jímž se zakazuje vývoz hrubé mince a zlatého a stříbrného pagamentu ze země; viz NA, MM, sign. 1 / 2, kart. 13, nečíslované.

⁶⁹ NA, MM, sign. 1/1, kart. 6.

⁷⁰ NA, MM, sign. 1/2, kart. 14.

⁷¹ NA, MM, sign. 1/1, kart. 6.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

dočíst o rozhraničování jednotlivých lesních revírů, organizaci lesní správy, platech a ubytování lesmistrů, úskalích plavení dřeva po Labi, jednání o lesním řádu a instrukcích pro lesníky apod.

Samostatnou oblast tvoří spisy, týkající se odborného vyššího horního školství. Nejdůležitější z nich pojednávají o založení *Metalurgické vysoké školy v Praze* (Collegium Metallurgicum). Jedná se především o vyjádření dvorské komory k návrhu registrátora úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze a profesora horních věd Jana Tadeáše Peithnera z Lichtenfelsu z r. 1762 zavést v Praze studium horních věd a horního práva,⁷⁴ oznámení dvorské komory o vlastním otevření tohoto *Collegium Metallurgicum* od 1. listopadu 1763⁷⁵ a o sepsání metalurgické příručky pro její studenty právě Peithnerem z r. 1770.⁷⁶

Vznik samotného fondu Staré montanum osvětlují bohužel jen torzovitě dochované spisy, věnované průběhu sporu mezi královskou reprezentací a komorou a úřadem nejvyššího mincmistra a hormistra o předávání montaných spisů.⁷⁷ Z r. 1754 se zde dochovalo *nařízení dvorské komory o povinnosti horního rady a tehdejšího administrátora úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze Jana Nepomuka barona Mitrovského odevzdat královské reprezentaci a komoře agendu „in publicis, politicis, judicialis et oeconomicis“ horních měst,*⁷⁸ a z r. 1756 spisy, týkající se *vydání horních knih, úředních instrukcí a map z registratury královské reprezentace a komory zpět úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra.*⁷⁹ V této souvislosti je zapotřebí zmínit ještě spisy z r. 1773 ohledně žádosti úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra o okamžité navrácení rukopisů,

⁷⁴ NA, MM, sign. 1/2, kart. 22, č. spisu 53.

⁷⁵ Tamtéž, kart. 23, č. spisu 18.

⁷⁶ V signatuře 1/2, kart. 28, č. spisu 65, se dochovalo nařízení dvorské komory z roku 1770 nechat vytisknout 100 exemplářů této metalurgické příručky, z nichž 50 mělo být rozděleno mezi horní úředníky a 50 zasláno dvorské komoře.

⁷⁷ Podrobněji o tomto sporu viz s. 317-318 tohoto článku.

⁷⁸ NA, MM, sign. 1/2, kart. 15, č. spisu 107.

⁷⁹ Tamtéž, kart. 17, č. spisu 60.

vypůjčených z registratury tohoto úřadu horním radou Peithnerem kvůli sestavování nového horního řádu pro Čechy.⁸⁰

Všem zmíněným okruhům dochovaných písemností se pak vymykají např. spisy z r. 1539 o *získání peněz na výstavbu letohrádku a vybudování královské zahrady v Praze*, které musí být vyplaceny vlašským kameníkům, jejichž existenci lze uvést jako zajímavost na závěr tohoto článku.⁸¹

Zusammenfassung

Das alte Montanum Prag 1527–1783 (1825)

Der Bestand „Das alte Montanum Prag 1500–1783 (1825)“, der im Nationalarchiv in Prag aufbewahrt ist, entstand aus den Registraturen der Bestände „Das Amt des höchsten Münz- und Bergmeisters“, Die böhmische Kanzlei“, „Die böhmische Statthalterei“ und „Die böhmische Kammer“.

Als Antwort aufs Gesuch des höchsten Münz- und Bergmeisters des Königreichs Böhmens um die Aussortierung der Montanschriften aus der Registraturen der böhmischen Kanzlei, böhmischen Kammer und alten böhmischen Statthalterei erlaß Kaiserin Maria Theresia am 12. Mai 1754 das Patent über der Pflicht, die im Archiv auf dem Prager Burg aufbewahrten Registraturen der zentralen Landesbehörden aufzuarbeiten. Archivar Jan Josef Klauer entwarf einen Vorschlag auf die Einteilung der sortierenden Schriften in zehn Hauptabteilungen – Rubriken: camerale, contributionale, commerciale, diaetale, judiciaire, militare, montana, publicum, Lehens- und Grenzsachen.

Die Aussortierung der Montanschriften aus der Registratur der böhmischen Kammer verlief unter der Führung von einem ehemaligen Archivar der Statthalterei Jan Josef Bugner. Ein neu entstandenes Ganze wurde beim Amt des höchsten Münz- und Bergmeisters bis Jahre 1783 geleitet; dann wurde seine Registratur dem Gubernialarchiv übergeben, wo ein neues Ganze „Das alte Montanum Prag“ geschaffen wurde.

Am Anfang des 19. Jhrs. vereinigte Gubernialarchivar Alois Jelen die Berg- und Münzschriften aller Ämter von den Jahren 1500–1784 in ein Ganzes, das er in sieben Gruppen einteilte: 1. Reskripte in den Montansachen; 2. Berichte der böhmischen Kammer und des höchsten Münzmeisters des Königreichs Böhmens für die Hofkammer in Wien; 3. Intimate

⁸⁰ *Tamtěž*, kart. 32, č. spisu 46.

⁸¹ *NA, MM, I/1, kart. 1.*

des höchsten Münzmeisters für das böhmische Gubernium; 4. in acht Untergruppen eingeteilte Schriftstücke des Amtes des höchsten Münz- und Bergmeisters; 5. Schriftstücke zu den Betriebssachen der einzelnen und nach dem Alphabet geordneten Bergorte; 6. Kammer- und Zivilschriftstücke der einzelnen Bergorte sowie auch Visitationsberichte; 7. Schriftstücke, die in keine vorherige Gruppe eingeordnet sind.

Zu diesem Bestand schuf Leiter des Gubernialarchivs Kajetán Nádherný im Jahre 1825 ein Verzeichnis der Hauptsignaturen.

Nach dem Nádherný Abgang vom Gubernialarchiv in der Hälfte des 19. Jhrs. hörten alle Arbeiten am Bestand „Das alte Montanum Prag“ auf. Neuzeitliche Bearbeitung dieses Bestands wurde erst im Jahre 1935 aufgenommen und mit den Unterbrechungen bis zum Jahre 2008 dauerte.

Das vertiefte Inventar des Bestands macht zugänglich den Forschern alle Amts- und Rechnungsbücher, Registraturhilfsmittel und alle Schriften aus den Signaturen 1/1 und 1/2.

Zu den wertvollen Amtsbüchern im Bestand „Das alte Montanum Prag“ gehören die dem Kaiser Maximilian II. gewidmete Handschrift des höchsten Bergmeisters für Böhmen und Münzmeisters des Prager Münzamts Lazar Erckers unter dem Titel „Beschreibung der sechs metallischen Erzt und Bergwerksarten wie dieselbigen vnd eine yede insonderheit auf Silber, Kupfer, Bley, Zin, Quegsilber vnd Eisen sollen probirt werden“ vom Jahre 1569, die dreibändige Sammlung der Berggesetze vom 13 Jhr. bis zum Jahre 1767 vom Rat der Hofkammer, Professor in Bergwissenschaften am Collegium Metallurgicum in Prag und Registrator des Amtes des höchsten Münz- und Bergmeisters Jan Tadeáš Peithner von Lichtenfels (die Sammlung sollte als Unterlage zur Ausarbeitung des neuen Berggesetzbuchs dienen), eine Reihe von Sitzungsprotokollen des Amtes des höchsten Münz- und Bergmeisters in Prag vom 18. Jhr sowie auch die Visitationsberichte der Bergwerke von den Jahren 1558–1772.

Von den Registraturhilfsmitteln dieses Bestandes kann man vor allem das oben erwähnte Verzeichnis der Signaturen der Montan- und Münzschriften von Kajetán Nádherný vom Jahre 1825 nennen..

Die Montanschriften in der Signatur 1/1 stammen von den Jahren 1527–1699 und sind der böhmischen Kammer oder dem höchsten Münz- und Bergmeister des Königreichs Böhmen adressiert. Die Schriften in der Signatur 1/2 sind von den Jahren 1700–1783 und die böhmische Kammer und der höchste Münz- und Bergmeister sendeten sie den Hofämtern nach Wien.

In beiden Signaturen befinden sich besonders Bergkonsultationsprotokolle, die von den 40. Jahren des 18. Jhrs. jedes Quartal ausgefertigt wurden, und Visitationsprotokolle der Bergwerke. Die Beschreibung der Budweiser Bergwerke vom höchsten Münzmeister Oldřich Adam Popel von Lobkowitz vom Jahre 1644, Verbot des Ausführens Golds und Silbers aus Böhmen vom Jahre 1583 und der Edelsteine vom Jahre 1586 oder die Schriften zur Gründung der metallurgischen Hochschule in Prag (Collegium Metallurgicum) im Jahre 1763 kann man auch für wichtige Quellen zur Geschichte des Bergwesens in Böhmen halten.

Die Schriften zur Geschichte des Hüttenwesens sind in diesen Signaturen wenig vertreten, nur einige Schriftstücke über der Personalbesetzung der Hütten und dem Schmelzen der Metalle kann man hier finden.

Die Schriften aus dem Gebiete des Münzwesens betreffen sich vor allem die in- und ausländischen Lieferungen der Edelmetalle, die Installierungen der neuen Maschinen in den Münzämtern, die Prägung oder den Umlauf der Münzen.

Vom Gesichtspunkt der Forscher sind gewiß auch die Schriften über den Trautenauer, Joachimsthaler, Schlagenwalder und Gottesgaber Wäldern, die als Quelle der Bedürfnisse der Bergwerke reserviert wurden, sehr wichtig.

The “Old Montanum” Prague 1527–1783 (1825)

The National Archives Prague contains an archival record called „The Old Montanum Prague 1527–1783 (1825), which includes documents relating to mining, metallurgy and minting from the registries of the Office of the Supreme Master of the Mint and Mine of the Kingdom of Bohemia, the Chancellory at Court of Bohemia, the Bohemian Vice-Regency and the Bohemian Chamber. This article provides a detailed account of the history of this archival holding as well as an analysis of its papers.